

Agricultura i ramaderia a Cervera als segles XIII i XIV¹

MAX TURULL I RUBINAT
Universitat de Barcelona

1. La propietat de l'aigua

Si acceptem, amb alguna reserva, que les societats amb poc desenvolupament tècnic depenen en bona mesura dels condicionants físics i naturals, ens adonarem aviat de la importància de l'aigua. En efecte, l'existència d'aigua, en torrents superficials o bé als pous, era un factor bàsic per al desenvolupament d'una comunitat a l'edat mitjana. Tant era així, que en les cartes de franquícia i població que atorgaven els reis i els senyors, la regulació jurídica de l'aigua gairebé sempre prenia

1. El present treball recull textualment una part inèdita fins ara de la tesi doctoral que amb el títol *Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya medieval (Cervera entre 1026 i 1430)* l'autor va presentar al Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona el juny de 1989. Des d'aleshores el text que ara reproduïm no ha estat reelaborat ni actualitzat. Les abreviatures més utilitzades són: AHCC (=Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Fons Municipal); BRABLB (=Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona); DCVB (=Diccionari Català-Valencià-Balear); CYADC (=III Constitucions y Altres Drets de Catalunya); EUC (=Estudis Universitaris Catalans); LP (=Llibre de Privilegis).

importància. S'acostumava a fixar-ne la propietat i regular-ne l'ús.²

Un exemple reial i un altre senyorial ens ho il·lustren prou. La carta de població de Vilagrassa, del 1185, concedida per Alfons I, és força expressiva. El monarca els dona l'aigua dels cercavins per tots els dies i l'aigua del reguer dos dies i dues nits els dimecres i divendres de cada setmana, sense perjudici que en prenguin sempre que ho necessitin mentre no perjudiquin el rei.³ La donació és ben generosa, igual que amb el mercat i la fira i una primera institució municipal. La Carta d'Agramunt, concedida per Ermengol VII, comte d'Urgell, dona a aquells habitants la lliure propietat de les aigües entre d'altres béns naturals.⁴

Cervera no gaudeix d'un document semblant, tan global ni general que integri el règim d'aigües. Les llibertats i les franqueses de la vila s'han anat bastint amb diversos privilegis d'àmbit temàtic més restringit.

La primera notícia que rebem sobre l'ús de l'aigua data de l'any 1186. Alfons I concedia unes franqueses a un grup limitat a vint individus. Els donava l'aigua pel regadiu i també els instruments per treballar les terres, a canvi d'un cens anual en espècie.⁵

Aquest col·lectiu de moradors estava instal·lat en forma de colònia agrícola prop de Cervera, en la partida coneguda pels "comtals". El mateix document esmenta el reg existent com a punt de referència per a situar les terres.⁶

Però aquesta donació no s'adreça a tota la comunitat de Cervera, sinó a un grup ben definit que ocupava aquella zona pròxima a la vila abans de 1182. Tant és així, que el privilegi reial del 1182, que

2. Sobre el regatge a Catalunya cal conèixer els treballs de Jean Pierre CUVILLIER: "La propriété de l'eau et l'utilisation des ouvrages hydrauliques dans la Catalogne médiévale (XIIIe et XIVe siècles): essai d'histoire économique et sociale", *Scriptorium Populeti* 3 (Abadía de Poblet, 1970), 243-257; i "L'irrigation dans la Catalogne médiévale et moderne", *Mélanges de la Casa de Velázquez* 20 (Madrid, 1984), ps. 145-187.

3. Publicada per José María FONT RIUS: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Textos I, II (Madrid-Barcelona, 1969); Estudios (Madrid-Barcelona, 1983); I, 1, ps. 243-245.

4. FONT, *Cartas...* ps. 176-179.

5. "(...)Et dono atque concedo vobis et vestris ipsam aquam ad regandum feria scilicet II^a et VI^a per totam diem et noctem in unaquaque septimana." (AHCC, Pergamins s/n; LP 1186 maig, 4r).

6. "(...) quam ego habeo in Cervaria, sicut tenent subtus regum et de super regum (...)" (AHCC, Pergamins s/n; LP 1186 maig, 4r).

s'atorgava a la vila de Cervera la possibilitat de constituir confraria i elegir cònsols, exclou taxativament aquell grup de vint moradors d'una franquesa tan important perquè ja es beneficiaven d'un altre estatut anterior.⁷

No es compta amb cap document conservat sobre els detalls de la regulació, l'ús i la propietat de l'aigua. Tot i que l'existència de vinyes, horts i conreus a la vall del riu Ondara ens fa creure que bé deuria redactar-se per imperatiu de la necessitat. Fins al segle XIV no tenim privilegis que aborden el problema.⁸

Duran i Sanpere indica que el 1303 la universitat de Cervera havia adquirit sèquies i terres pel seu veïnatge prop de la font d'Ondara.⁹ Es tracta de la mateixa notícia que trobem en un privilegi d'aquells anys, amb datació insegura. Berenguer de Llobera venia als paers de la vila la sèquia que passava pel seu hort prop d'aquella font.¹⁰

La necessitat d'aigua, que calia portar de fora, va ocasionar constants conflictes amb les localitats veïnes. Cervera i Pallerols es disputaven l'aprofitament de l'aigua. Una canalització que beneficiés Cervera perjudicava els regs i el molí dels homes de Pallerols. Les obres en aquesta font d'Ondara esdevingueren constant motiu de litigi. Tant és així, que el 1337 l'infant Jaume, procurador general de Catalunya, es personà a Cervera per solucionar el contenciós que arrossegava la vila amb els homes de Pallerols i amb Bernardó del Canós pel seu molí. La qüestió era que les obres a la font d'Ondara, i encara a l'eixugador, obstruïen els regs d'aquella gent i impedièn la força suficient perquè el molí pogués moldre. El Consell de la Paeria va accedir a posar el conflicte en mans del procurador de Catalunya i respectar el veredict; l'infant Jaume, va sancionar que: "(...)los paers e prohombres de Cervera puxen fer derocar pexera e pexeres, e encara molins, si negun embarch fahiya en la dita font e a l'exagador d'aquella (...)."¹¹

7. "(...)exceptis XX qui alia scriptura nominati sunt(...)". AHCC LP 1182 juny, 5r; trasllat de 1184 juny 7. Publicat per Agustí DURAN i SANPERE: "El segell municipal de Cervera" *EUC X* (Barcelona, 1917-1919), 185, nota 2. I, posteriorment, també l'ha publicat DEL POZO CHACON "Primeros privilegios concedidos a Cervera", ps. 15-16.

8. La regulació de l'ús de l'aigua ha estat estudiada a Lleida per Francisco Javier TEIRA VILAR: *Regimen Jurídico de aguas en el Llano de Lérida (siglos XII a XVIII)*, (Lleida, 1965).

9. DURAN, *Llibre...* p. 83

10. AHHC, LP 1303 agost 8, 121r-122r.

11. AHCC, Claveria 1337, 44r, 67r.

Per tant, Cervera continuava endavant amb el projecte mig insinuat el 1303. Obtenir i aprofitar l'aigua de la font d'Ondara tot i el destorb a l'horta i al molí de Pallarols.

Però el conflicte sembla més general. Existeix un petit litigi entre Jaume del Vall, senyor de Montpaó, qui posseeix un molí, i uns homes de Cervera que utilitzen aquella aigua per regar.¹²

Les necessitats d'aigua per regar les plantacions de Cervera entren en contradicció amb els interessos de les comunitats veïnes. Aquest conflicte, originat per la migradesa d'un recurs tan essencial, ja deixa entreveure les relacions que Cervera pot establir amb el seu entorn. L'increment demogràfic anterior i l'augment de les necessitats econòmiques —la més bàsica de les quals és l'alimentació— fa que Cervera se situï en posició de domini vers la rodalia. En la competència per l'aigua guanyava el combatent més fort políticament i econòmic.

La regulació de l'ús de l'aigua és bastant tardana a Cervera. No és fins 1363 que Pere III permet de regar les planes de Magdalena¹³ i d'altres possessions que encara no es regaven, i fer, a tal efecte, braçals i preses.¹⁴ L'aigua, a més de les necessitats domèstiques, esdevé sens dubte un factor econòmic. Ens ho evidencia l'autorització reial de 1373 de poder recercar i ampliar les venes d'aigua que arriben de la font de Bordell, més alta que la font d'Ondara. La major aflluència d'aigua havia de permetre de regar i produir més blat, la qual cosa beneficià Catalunya, segons indica l'ofici. Amb el privilegi, el rei anuncia al senyor del Castell de Bordell, Dalmau de Queralt, que no gosi oposar-se a la concessió.¹⁵ Aigües i camins són regalies que el monarca administra segons la seva conveniència.

Cervera aconsegueix l'ús de les aigües de les fonts de manera progressiva. El rei va concedint la prerrogativa a mesura que la pressió era més forta. Havent sentenciat a favor de la vila amb el litigi de Pallerols per la font d'Ondara, havent atorgat el permís per prendre més aigua del reguer i cultivar millor les planes de Magdalena, i després d'autoritzar l'ampliació de l'aigua que venia de la font de

12. AHCC, Claveria 1337, 31r.

13. Segons la panoràmica de Cervera que reflecteix una pintura de començaments del segle XVIII, el reg de Magdalena no es troba a sol ponent, on hi ha l'església de Santa Magdalena, sinó a sol ixent, a la costa dels Pous i a l'alçada del convent de Sant Francesc (Pintura exposada al Museu Agustí Duran i Sanpere, Sala Canher).

14. AHCC, LP 1363 octubre 17, 115v-116v; trasllat de 1375 abril 9, Pergamins.

15. DURAN, *Libre...* ps. 83-84.

Bordell, sembla que pels volts de 1373 s'estabilitza la concessió d'ús de noves aigües. A partir d'ara serà el Consell qui mantindrà litigis constants ocasionats per l'aprofitament d'aquesta aigua. Però les concessions reials ja han arribat al seu sostre.

El problema de l'aigua seria constant. No només el regadiu n'era afectat, altres activitats se'n ressentien, a més del consum domèstic. Els molins de moldre el gra necessitaven fluxos constants que obstruïen el reg de l'horta; els molins drapers; la tineria absorbia gran quantitat d'aigua. La vila havia crescut i les necessitats per abastir la comunitat començaven a ser considerables. Era imprescindible que els paers prenguessin part en l'assumpte.

Sembla ser que la font del Bordell brollava de forma intermitent. L'any 1376 un musulmà s'oferia a intentar que regués de nou. El Consell, per la conveniència de la vila, va avenir-se al tracte considerant que res s'hi perdria.¹⁶ La universitat, que com hem vist tenia la concessió de l'aigua de feia poc, va compensar els danys comesos als hereus de Pere de Conesa, castlà del lloc del Bordell, en la recerca d'aigua en aquella font.¹⁷

El mateix 1376, coincidint amb un any de sequera, es va treballar persistentment en aquesta font, més baixa que la del Bordell per bé que més regular. S'hi va treballar 10 dies, i els 136 homes que hi participaren van construir un pont perquè l'aigua passés per damunt de l'eixugador. La mateixa font d'Ondara tornava a ser objecte de recerca el 1385 per part d'un Gascó que certificava l'èxit de l'operació.¹⁸

D'altra banda, a més de fer brollar la font de Bordell, el Consell continuava engrescat amb d'altres Universitats per a l'aprofitament de la font d'Ondara. Quaranta anys després d'aquell contenciós que va sentenciar l'infant Jaume el 1337 amb els homes de Pallerols, el conflicte romania viu. Ara els papers havien canviat. Els homes de Pallerols, Sant Antolí i Rubinat, Timor, Sant Pere dels Arquells i Montpaó regaven cada dia, motiu pel qual el corrent del riu era insuficient i els molins de Cervera no podien moldre. Aquesta circumstància havia alterat els ànims dels de Cervera. Creixien les remors i tothom es queixava. Finalment, el sots-veguer, empenyut pel

16. AHCC, Claveria 1376, 29r.

17. AHCC, Claveria 1376, 38v.

18. DURAN, *Llibre...* p. 70.

clima social del moment, va traslladar-se a aquells llocs per manar que s'avinguessin a regar els dies que els pertocava.¹⁹ L'abril de 1388 el problema es repetia idènticament. El fet era motiu de tractament en una sessió del Consell cerverí. A la migradesa de pluja s'afegia que els homes de les dites universitats excedien els seus dos dies assignats per regar. El resultat era que el torrent baixava força sec i el blat es perdia i consumia.²⁰

La tensió per disputar-se l'aigua entre Cervera i les viles o llocs més pròxims a les fonts va ser constant, i no només a la font d'Ondara. També la font del Bordell, tot i ser inconstant, tenia més d'un precedent. Joan Zamilla i els seus companys semblaven requerir una assegurança de vida aquell agost de 1395 quan tornaven a obrar la font. Havien rebut insults i amenaces d'alguna gent, i això els féu adreçar-se als paers perquè els reiteressin el seu suport. El Consell, obviament, no s'hi va negar.²¹ La malestrugança per l'aigua deuria accentuar-se aquells anys de sequera. El record de caresties de blat i de dificultats greus per fer-se amb aliment, deuria oferir un bon suport a aquell sentiment.

L'obediència a la regulació del reg no sols pertocava als pagesos de fora de Cervera. El problema es plantejava a la mateixa vila. El maig d'aquell 1388, poc plujós, alguns regants de l'horta sobirana s'havien propassat, motiu pel qual se'ls obligava a pagar un ban als senyors dels molins, com a perjudicats directes.²²

Davant una qüestió que afectava tothom, el consell es va mobilitzar i va aprofitar els qui potser volien aprofitar-se de la situació. Primer havia estat un musulmà qui ofería els seus serveis, uns anys més tard un tal mestre Joan, de Valls, es presentava més agosarat: s'oferia per fer brollar aigua d'un pou al bell mig de la Plaça. El Consell no deia que no.²³ Com tampoc no es negà a oferir crèdits a aquells qui precisaven de fer inversions perquè regués el Bordell l'estiu de 1393. Amb l'esperança que aviat s'hauria de trobar aigua, els paers accediren a fer un dipòsit i a tornar de 50 a 60 florins.²⁴ L'interès era tant, que la

19. AHCC, Claveria 1376, 38v.

20. AHCC, Consells 1388, 39v.

21. AHCC, Consells 1395, 4r.

22. AHCC, Consells 1388, 48r.

23. AHCC, Claveria 1378, 49r.

24. AHCC, Consells 1393, 67v.

Paeria de Cervera fins i tot va expropiar uns terrenys vora aquella font del Bordell on s'estava cercant l'aigua.²⁵

Duran i Sanpere, que dedicà un capítol sencer del seu llibre a la lluita per l'aigua, ens ensenya amb claredat que aquella dinàmica va seguir molt de temps.²⁶ Al segle XVIII el rei mantenia el domini directe de l'aigua i el municipi el domini útil. Les processons i les pregàries van florir pregant l'ajuda divina que no sempre fou generosa. La font del Bordell i la d'Ondara van esdevenir veritables protagonistes en la problemàtica social de la vila.

Però com ja hem observat abans, l'abastiment d'aigua ens permet observar un episodi de la relació camp-ciutat. Dues o més comunitats entren en conflicte obert en la disputa d'un bé natural escàs. El creixement de Cervera implicava, en aquesta comarca, absorbir, en certa mesura, les forces necessàries d'una altra. La relació no era entre iguals. Al marge del litigant amb raó, el pes demogràfic, fiscal, econòmic i polític de Cervera feia que tingués les de guanyar. La relació amb l'entorn, era, en aquest sentit, de domini. Cosa que no li va estalviar, com hem vist, els problemes i els conflictes.

D'altra banda, resta clar que el Consell duia a terme una política "social" amb l'aigua. Això no és pas d'estranyar. Quina altra actitud podia haver adoptat? L'aigua era un bé imprescindible per la subsistència d'aquella comunitat. El Consell comunicava amb aquesta necessitat i feia d'executor de les possibles solucions.

2. L'agricultura i el paisatge agrari

Les primeres referències documentades d'una activitat agrària daten del segle XI, uns cinquanta anys després de bastit el castell a Cervera. El 1072, una dona, Sinol, feia donació d'una vinya i d'un camp de conreu de cereals "(...)una de terra et alia de vinea(...)". Aquest document referit a l'esglésiola de Sant Pere el Gros, ha permès a Montserrat Garrabou de suggerir el paisatge agrari d'aquella zona.²⁷ La menció a la vinya no té dubtes, i el concepte "terra" és interpretat

25. AHCC, Consells 1393, 29v.

26. DURAN, *Llibre...* ps. 69-89.

27. AHCC, Pergamins, 1, 1072 juliol 26; Montserrat GARRABOU I PERES: "Sant Pere el Gros a través de dos documents dels segles XI i XII" *Miscel·lània Cerverina II* (Cervera, 1984), p. 19. El paisatge agrari al món rural i l'organització de l'espai han estat estudiats a Castella per

per un camp de cultiu i no un terreny erm. D'altra banda, el document limita la propietat que és objecte de la donació. Sembla indicar l'existència limítrofe d'altres propietaris i, per tant, un paisatge transformat, ja, per l'acció humana. Els camps de cultiu de cereal "terra" estan cercats per altres camps de conreu i les vinyes ho són per vinyes. Tot insinua una certa especialització dels espais conreats.

Un segon document publicat també per Garrabou data de 1108. En aquest cas és una donació, també a Sant Pere el Gros de Cervera, de Guillem Mir i la seva dona. El text fa referència a "*alude cultis et ermis et ortis et casa et casalibus et arbores(...)*" Altra volta ens trobem amb terrenys cultivats, però ara s'hi afegeixen els erms. Hi ha vivendes i edificis rústecs i es mencionen els horts i els arbres, probablement oliveres (el document contempla el topònim de "Mont Oliu") o ametllers, plantacions que s'avenen al clima d'aquesta comarca.²⁸

La vinya surt una altra vegada insistentment en aquell document de 1186, còpia, però, d'un original anterior a 1182. És la carta d'establiment que el rei Alfons I va atorgar a 20 moradors de Cervera instal·lats en una colònia agrícola pròxima. En el document el sobirà els dóna les possessions on hi ha els cultius, l'aigua del reg i els instruments de treball. El text delimita el que concedeix i llur localització.²⁹

La vinya, una vegada més, formava ja part essencial del paisatge agrari de mitjan segle XIII en aquests termes prop de Cervera, coneguts pels "comtals".

Hauran de passar gairebé cent anys perquè trobem més referències en els documents del paisatge agrari de Cervera. Un volum de la comptabilitat de la Confraria de Sant Joan, que agrupava els ferrers, fusters i picapedrers, ens ofereix algunes notícies.³⁰ Aquest document intern de la confraria compta actes i negocis des de l'any 1279 fins mitjan segle XIV. Molt sovint, en descriure la delimitació de la finca del venedor o donador, ens adonem del predomini de la vinya en el pai-

J.A. GARCIA DE CORTAZAR *et al.*, *Organización social del espacio en la España medieval. La Corona de Castilla en los siglos VIII a XV* (Barcelona, 1985); i més recentment el mateix autor a *La sociedad rural en la España Medieval* (Madrid, 1988).

28. AHCC, Pergamins, 2, 1108 febrer 16; GARRABOU, "Sant Pere el Gros..." ps. 19-20.

29. "(...)cum ipso prato quod ibi est et cum casis et casalibus, ortis et ortalibus sicut terminantur et tenent de vineis qui sunt prope ecclesiam Sancti Salvatoris usque in torrente de Monte Oavonis et(...) et exceptis vineis illis que ibi sunt, qui sunt mea dominicatura ("AHCC Pergamins s/n; LP 1186 maig, 4r. FONT, *Cartas...* p. 246).

30. AHCC, Fons Municipal, Sèrie Gremis 1291; tot i que com hem dit aquest volum conté també documentació referida a 1279.

satge agrari dels volts de Cervera. Les partides on hi havia vinyes són ben disperses geogràficament. D'altra banda, i al marge de les donacions, la mateixa confraria s'esmerça en comprar terra d'alou i vinyes als particulars.³¹

2.1. LA PRODUCCIÓ DE CEREAL

L'actual especialització de la Segarra en cereal³² no reflecteix l'estructura agrària de la comarca a l'edat mitjana. Els canvis substancials al camp de la Segarra (ens referim als cultius) van esdevenir amb la plaga de la fil·loxera que arriba aquí cap al 1900³³ i amb la posterior mecanització del camp.

La documentació medieval planteja un panorama com a mínim més diversificat i on el cereal no ho arrabassava tot.³⁴ Ja hem indicat que la vinya és contemplada en els textos des del s. XI continuadament fins al XIV. També s'ha mencionat la terra conreada, però sense cap relleu especial.

Un privilegi reial de 1327 estipula que tota càrrega de blat que vagi al molí ha de ser pesada en anar-hi i en tornar-hi, pagant el propietari 2 diners per cada somada que hagi molgut.³⁵ Res no ens indica la importància d'aquest cultiu. Deu anys més tard, però, als paers els és difícil de llogar tres muls per desplaçar-se a les fonts d'Ondara, ja que aquells dies tothom estava batent el blat i els muls es cotitzaven molt cars.³⁶

D'altra banda, hem de pensar que tothom, qui més qui menys posseïa algun conreu de blat, com sembla insinuar-ho una crida del Consell perquè tothom manifestés el seu blat.³⁷

31. Per exemple els anys 1291, 1297, 1317, etc...(AHCC, Gremis 1291, 2r-...)

32. Francesc LOPEZ PALOMEQUE, "La 'Regió de Lleida' a tall d'exemple: una aproximació a les seves característiques socio-econòmiques i territorials" *Arrel XI* (Barcelona, 1985), ps. 15-24. Actualment la Segarra compta amb el 68% de la superfície cultivada, el 97,6% de la qual és de secà amb un predomini gairebé absolut dels cultius herbacis (cereals).

33. Mateo CARBONELL RAZQUIN, *El vino de Cervera y la alta Segarra* (Cervera, 1975), ps. 253-255.

34. Sobre la producció cerealística baix medieval pot veure's com a exemple Eva SERRA, "Els cereals a la Barcelona del segle XIV", *Alimentació i societat a la Catalunya medieval* (Barcelona, 1988), ps. 71-108; i per a una ciutat de l'àrea castellana, M. A. LADERO QUESADA y M. GONZÁLEZ, *Diezmo eclesiástico y producción de cereales en el reino de Sevilla* (Sevilla, 1978).

35. AHCC, LP 1327, maig 26, 20v-21r.

36. AHCC, Claveria 1337, 37v.

37. AHCC, Claveria 1385, 64r.

Però la documentació més abundant respecte als cereals la trobem en el sentit de l'abastiment i no tant en la producció per a l'exportació. L'assortiment de gra era clau en uns moments determinats que estudiarem. Res no ens indica que existís un comerç especialment intens de forment. El valor de la Imposició del blat, que es cobrava cada any pel gra que entrava a la vila, no és, ni de molt lluny, dels més importants. Segons aquest indicatiu, a Cervera s'hi duia blat, però no en quantitats exagerades. Recordem, no obstant, que el "guiatge" reial de 1294 contemplava entre els productes especialment protegits el gra, que havia d'entrar a Cervera sense cap obstacle.³⁸ Si la Imposició del blat no és massa valuosa, si que ho és molt més la del pes dels molins, que sovint es cobrava junt amb la flequeria. L'impost per moldre gra era, amb el de la carn i el vi, el més rendible pel municipi. Sembla clar, doncs, que l'assortiment del blat correria a càrrec del cereal dels propis cerverins i que la importació de gra no fora una activitat excessivament important en conjuntures normals.³⁹

2.2. LA PRODUCCIÓ VITÍCOLA

En resseguir el primer paisatge agrari dels entorns de la vila ja hem vist que la vinya hi era present des de ben áviat. Si jutgem per les mencions que la documentació dedica a la verema i el seu caràcter, podríem confirmar aquella insinuació sobre la gran importància que tenia aquest cultiu mediterrani a les nostres contrades.

Jacques Heers menciona el testimoni d'un monjo franciscà que al segle XIII s'impressionava de la importància que prenia la verema en la regió francesa d'Auxerre, molt per damunt de l'activitat i la producció de cereals.⁴⁰ G. DUBY insisteix en aquest punt: una minva generalitzada del cultiu de cereals a les viles urbanes en benefici de la ramaderia i la vinya. El procés s'endegaria al s. XIII i culminava a començaments del XIV.⁴¹ El menor desenvolupament dels centres urbans a la nostra terra ens fa pensar que aquesta especialització hi arribaria més tard. No creiem que això fos el cas de Cervera exactament, tot i que una especialització vitícola rebria el suport d'un entorn amb

38. AHCC, Pergamins s/n; LP 1294 gener 18, 3r-3v.

39. El problema de l'abastiment dels productes alimentaris el tractarem en un apartat dedicat al comerç, i no ara amb la producció. Vuid. 4.1. d'aquest mateix capítol.

40. Jacques HEERS, *Occidente durante los siglos XIV-XV. Aspectos económicos y sociales* (Barcelona, 1976), p. 74.

41. Georges DUBY, "La agricultura medieval (900-1500)", CIPOLLA (ed), *Historia Económica de Europa*, vol. I, Barcelona, 1979, p. 205.

petits nuclis rurals que satisfessin el blat necessari en el mercat local. De fet, la vinya precisà unes condicions especials. A més de les climàtiques i topogràfiques, necessita una cura constant i mà d'obra abundant que pot garantir un nucli poblat i amb capacitat d'atreure gent de la rodalia. S'ha dit sovint que el desenvolupament de petites comunitats va lligat a la vinya, que assegurava un règim de petita propietat rural més desvinculada de les pressions senyoriales.⁴²

El primer tret interessant a observar és l'actitud del Consell respecte a la verema. A diferència del blat, els paers manifesten una total intervenció i preocupació per la producció de vi, la qual cosa els fa dictar mesures preventives i organitzatives no només en conjuntures anormals, sinó de caràcter ordinari.

Tot sembla indicar que un elevat nombre de persones tenia vinya. El Consell repeteix sovint que tothom ha de manifestar, entre els seus béns, la quantitat de verema i de safrà que produeix. I en efecte, un repàs pels volums del Manifest ens expressen aquesta tendència generalitzada.⁴³ Igualment molta gent tenia "vexells vinaders", tines on guardar el vi, probablement l'elaboració pròpia.

No deixa de ser simptomàtic que en la recepció en veïnatge de Berto Gispert, que feia alforges, s'expressi que la franquesa de béns mobles que li atorgaven per 10 anys no contempla els vexells vinaders.⁴⁴

Hem de pensar que entre setembre i octubre la vila vivia una activitat superior a la normal. És el temps de collir el raïm i dur-lo als cups. Tenim indicis d'un fort moviment de gent aquells dies.

El Consell, tres anys consecutius (de 1378 a 1380) com a mínim, intentava exhimir-se de la host reial al·legant que tothom estava a la verema i els era impossible desatendre aquesta feina.⁴⁵ Segons els mateixos paers, i ara sense necessitat que ho exageressin, la vila s'omplia de gent per la verema.⁴⁶

42. HEERS, *Occidente...* p. 112.

43. Gairebé tothom, qui més qui menys, tenia algun terreny amb vinya plantada. Pel que fa al safrà ens hi extenem més endavant tot documentat d'afirmació de la seva generalització.

44. AHCC, *Liber Vicinorum* 1391-1393, 6v.

45. El 1378 contra el comte de Prades, el 1379 a Piera, i el 1380 sota la pressió del veguer contra el lloc d'Anglesola (AHCC, Claveria 1378, 79r; 1379, 90v; 1380, 111r).

46. "(...) e ara venemes que la gent si.nch aplegue molta (...) per tal com inch ha molta gent (...)" (AHCC, Consells 1395, 9v).

Cervera es trobava aquell setembre de 1395 desassistida d'oficials reials que garantissin l'ordre públic. El veguer i el seu assessor havien sortit de Cervera ja feia dies i el sots-batlle ho acabava de fer. Resulta que només quedava a la vila el nebot del veguer fugitiu. Amb l'avalot de gent que es preveia, els paers defugien qualsevol responsabilitat.

D'altra banda, calia tenir satisfeta tota la massa de gent que venia de fora la vila. Per tal que no minvés aquest flux que repercutia en la venda de les imposicions, el Consell permetia als forasters que organitzessin taulells de joc. Però l'activitat lúdica estava prohibida als ciutadans de la vila.⁴⁷

Tota aquesta activitat es manifesta en el fet que l'any següent, el 1389, la suma de les imposicions de vi fou de les més altes de tots els anys.⁴⁸ També amb motiu de l'afluència de gent de la verema, el Consell tenia preocupacions en certes obres públiques, com ara adobar algun camí en mal estat i necessari aquelles dates.⁴⁹

Recordem, de forma un tant tangencial, que el rei havia dictat un guiatge o protecció als qui portessin vi, gra i altres vitualles a la vila de Cervera la darrerria del s. XIII. Ara, el 1384, un portaveu del governador de Catalunya feia una crida "en la qual guiave tot hom que vingués a les venemes no contrastant que les osts fossen cridades(...)".⁵⁰

Però al marge d'aquesta protecció reial, hem vist que era el Consell municipal qui prenia la iniciativa en l'organització d'aquella immigració temporal.

No hi ha menció més clara que aquella decisió del Consell el primer dia de setembre de 1393: "En aques fo proposat en Conseyll que la venema es convinentment madura e asaunada, e es mester que les venemes sien cuidades ab temps per que aquells qui han entorn de venir a les dites venemes hic puxen venir a les dites venemes per ques puxen alegrar del guiatge e franquesa que alegrar se poden los vinents a les dites venemes".⁵¹

Es propicia, no la importació del producte, sinó l'arribada de mà d'obra suficient que permetés efectuar la collita aviat per evitar els perjudicis de possibles accidents climàtics.

47. AHCC, Consells 1388, 53v.

48. AHCC, Claveria: 1389, aquest any 23.000 sous; 1384, 30.000 sous; 1376, 24.540 sous; i 1372, 29.817 sous.

49. AHCC, Claveria 1378, 91v; Consells 1373, 27v.

50. AHCC, Claveria 1384, 65r.

51. AHCC, Consells 1393, 93r.

Tret de conjuntures desfavorables, la vila aplicava una política proteccionista en benefici dels productes locals. Es prohibia de comprar verema a ningú dels castells —la rodalia de Cervera— i tampoc no es permetia que la gent forània la hi vengués lliurement.

El contraban d'intentar entrar verema i fruits a la vila en època no permesa era conegut i perseguit per les autoritats municipals. Hi havia gent que introduïa raïm amagat enmig de l'herba que collien, la qual cosa esdevenia "gran dan dels singulars", ja que a començaments d'agost estava totalment prohibida aquesta activitat. D'aquesta manera es controlava la venda del producte i el Consell aplicava una política proteccionista.

A part d'aquesta actuació, els paers ostentaven una intervenció considerable en tot el procés de la collita. Tanta importància deuria tenir la verema i a tants deuria afectar, que fins i tot el funcionament del Consell com a institució se'n ressentia. Un dels exemples més simptomàtics el trobem durant els primers períodes documentats. L'any 1333 no va celebrar-se cap sessió el mes de setembre i l'assistència a les sessions d'octubre fou molt reduïda. Durant el període agrícola —i això vol dir llaurar i sembrar blat però sobretot dedicar-se a la verema— les sessions de la Paeria minvaven en assistència de forma molt accentuada. A la legislatura de 1332 deu consellers van disminuir el seu percentatge d'assistència i el 1333 ho van fer setze dels vint que eren. Aquesta mateixa tendència, per bé que no sempre tan accentuada, la trobem repetidament al Consell de Cervera.

El 1317 s'indica que els jurats⁵² de la vila tenien el costum d'elegir guardians dels vinyògols i dels fruits.⁵³ El primer volum d'actes, al qual hem fet referència, insisteix en la figura d'aquests vinyògols que vetllaven les vinyes. Els guardians havien de vigilar pels termes que no es devastés la verema ni els espelts. El Consell es venia les penyores fetes per la talla dels vinyògols i del que se'n treia es pagava els guardians. Si això no bastava, aleshores s'afegia del comú de la vila.⁵⁴ A diferència d'altres llocs, aquests guardians no eren elegits pels propietaris de les vinyes, sinó pel mateix Consell.⁵⁵

52. De 1267 a 1311 els magistrats municipals reben el nom de paers; entre 1311 i 1331, jurats; i de 1331 endavant, una altra vegada paers.

53. AHCC, Pergamins s/n; LP 1317 juny 1, 27r-28r.

54. AHCC, Consells 1332-1333, 20r, 31v.

55. A Lleida els elegien els propietaris de les vinyes per bé que en presència dels regidors locals (Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España XVI*, (València, 1821), p. 178.

La verema no es podia iniciar fins que el Consell no ho havia acordat. Aquesta pràctica, inflexible i durament penada pels qui la desoïssin, la tenim àmpliament documentada al llarg de tot el segle XIV. El 1333, per exemple, a finals d'agost: "les gens" per preveure perills de pluges o altres accidents i amb la verema ja madura, van demanar als paers que permetessin de collir el raïm. El Consell, amb la crida o anunci pel mig, encara tardaria una setmana en permetre-ho. Però fins i tot les partides de la vila estaven subjectes a regulació. De primer es veremaria en les quadres jussanes i sobiranes, els primers dies del mes de setembre, i després, fins la festivitat de Sta. Maria la gent podria veremar el cor de la vila.⁵⁶

Les dades concretes variaven d'un any a l'altre, sempre en funció de com estava de madur el raïm.⁵⁷ D'altra banda, fins Sant Miquel no es podia bagotar ni dur fruites a la vila. El Consell sempre tenia la darrera paraula en la decisió i es feia ressò de les opinions, de vegades contràries, sobre el moment més oportú per començar la collita.

L'intervencionisme del Consell pretenia protegir els interessos dels productors locals, que deuriem ser molts. Però, a més, el control més estricte de l'entrada de verema els convenia per raons econòmiques. Igual que passava amb el safrà, l'import de la Imposició —que es gravava als productes que entraven a la vila— suposava 1/11 part de la collita.⁵⁸ Els paers assignaren guardians a tots els portals de Cervera perquè controlessin aquest tribut l'arrendament del qual a particulars de la vila beneficiava el Consell.⁵⁹ El valor que ens ha arribat de les imposicions no és el total que s'ha recollit per aquest concepte de forma directa. La nostra quantitat correspon a l'ingrés

56. AHCC, Consells 1332-1333, 26r, 88v. En algunes ciutats sembla ser que era usual conrear vinya dins del recinte murallat, la qual cosa ens dóna idea d'una estructura urbana poc atapeïda en les àrees laterals (HEERS, *Occidente...* p. 71).

57. 1332: finals d'agost i començaments de setembre (Consells, 26v); 1362: 28 d'agost fins 5 de setembre (Consells, 28r); 1373: 12 de setembre fins 15 de setembre (Consells, 27v); 1379: 19 de setembre (Consells 1379, 33v); 1384: 2 de setembre fins 9 de setembre (Consells, 30r); 1393: mitjan setembre (Consells, 93r).

58. És molt probable, però, que aquest dret sobre el vi canviés de proporció segons les fluctuacions econòmiques i del mercat. A Barcelona, a partir de 1391 s'estabilitzà el preu del vi i es desgrava bastant l'impost. A partir d'aquest any a la capital catalana el dret del vi era d'1/6 part i no d'1/8 (Claude CARRERE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, 2 vols. (Paris, 1967; traducció catalana a Barcelona, 1977). A Cervera, no obstant, farem menció a una Imposició que tot i rebre el nom del "vi", es gravava sobre la verema que es recollia i s'entrava a la vila.

59. DURANI SANPERE assenyala aquest percentatge ja l'any 1358. Nosaltres l'hem confirmat el 1378 i 1379 (AHCC, Consells 1379, 33v).

del Consell en concepte d'arrendament a particulars. Hem de creure que els beneficis sovint serien superiors a allò que ingressava el municipi. Amb els comptes pertinents i sabent que la Imposició era un onzè de la collita, podríem calcular el valor monetari mínim aproximat de la verema que va entrar cada any a Cervera.⁶⁰

ANY	IMP.	VALOR COLLITA	MUIGS	KG	LITRES
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
1337	4.000	44.000	733	62.305	37.383
1355-56	10.500	115.500	1.925	163.625	98.175
1363	14.210	156.310	2.605	221.425	132.855
1372	29.817	327.987	5.466	464.610	278.766
1373	14.989	164.879	2.748	233.580	140.148
1376	24.540	269.940	4.495	382.075	229.245
1378	9.200	101.200	1.686	143.310	85.986
1379	7.600	83.600	1.393	118.405	71.043
1380	21.000	231.000	3.850	327.250	196.350
1382	14.240	156.640	2.610	221.850	133.110
1383	15.433	169.763	2.829	240.465	144.279
1384	30.000	330.000	5.500	467.500	280.500
1385	20.000	220.000	3.666	311.610	186.966
1389	23.000	253.000	4.216	358.360	215.016
1395	10.000	110.000	1.833	155.805	93.483

No cal dir que tots aquests càlculs s'han de prendre amb molta reserva: compten sobre preus d'arrendament d'imposicions (i és ben normal que els arrendadors un any guanyessin diners perquè les entrades reals superessin el valor pagat i un altre any en perdessin perquè entrés menys verema). Per trobar el volum apliquem el coeficient de 60 s. el muig de vi, que és un preu que apareix estable en les taxacions del Manifest des de 1340 a 1382; per acabar, considerem el muig amb més de dos quintars de pes, la qual cosa implica que el

60. Les imposicions (imp) estan expressades en sous [2]; el valor de la collita és el resultat de multiplicar el valor de les imposicions per onze, i també s'expressa en sous barcelonesos [3]; la quarta columna indica el volum de vi en "mugs" ((1x10)/60s.) [4]; multiplicar cada muig de volum per 85 kg ens oferirà el pes total [5]; i finalment el volum en litres [6].

volum d'un muig equivalia a uns 85 quilograms, mesura que s'aplicava tant a líquids com a productes sòlids.⁶¹

Prenent com a base els càlculs que presentem, la mitjana anual de verema que entrava a Cervera, entre 1355 i 1389, era de 281.082 kg Això implica que aquest volum suposava un consum diari de 770 hg de verema, no pas de vi, per tota la vila. Amb els mitjans de començaments de segle actual, força rústecs encara, s'aconseguia de treure uns 60 litres de vi de primera premsa per 100 kg de raïm. Avui la proporció ha pujat al 80%. Nosaltres prendrem en consideració la proporció del 60%, comptant que el vi bevable d'aquell moment podia sofrir més d'una premsada, i que els mitjans tècnics de començaments de segle no alteraren de forma radical el rendiment del procés.⁶²

Dels nostres càlculs —indicatius, repetim un cop més— se'n desprén que la vila consumia una mitjana de 168.649 litres de vi anuals; o el que és el mateix, només 462 litres diaris. Si prenem en consideració el costum de l'època, on el vi s'inclouïa de forma contundent i generalitzada en la dieta de la major part de la població, resulta ser que aquesta provisió de verema i de vi era insuficient. Efectivament era així si comptem que cada família (foc) només consumia 2 litres diaris, quantitat que fàcilment deuria superar-se. De ser així, només tenien vi per unes 250 famílies.⁶³

Sia com sia, i hem vist que aquest càlcul no es concloent, ens inclinem a pensar que la producció de verema o raïm a Cervera i les rodalies era força important, però suficient només per abastir el mercat local —no sabem bé si totalment— i sense capacitat de ser un centre d'exportació. En aquest context s'entenen les mencions sovintejades sobre el guiatge reial de dur vi a la vila, i les facilitats per fer venir veremadors. La política del comú era proteccionista però només en un primer moment, el suficient per permetre que entrés tota la verema dels veïns de la vila. Un cop els productors domèstics havien entrat i utilitzat el mercat local, aleshores era permesa i incentivada la importació de vi.

61. Segons DCVB VII 640.

62. He d'agrair les encertades notícies oferides personalment per Mateu CARBONELL. Del mateix autor podem veure *El vino de Cervera i la alta Segarra*.

63. Sobre l'alimentació medieval ens hem servit dels treballs de Prim BERTRAN ROIGE, "El menjador de l'almoina de la Catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338" *Ilerda XL* (Lleida), 1979), ps. 89-124. I Louis STOUFF, *Revitaillement et alimentation en Provence aux XIV et XV siècles* (Paris, 1970), p. 29.

2.3. LA PRODUCCIÓ DE SAFRÀ

El safrà és una planta herbàcia vivaç de la família de les iridàcies de flors grosses amb sis pètals i tres estigmes. El seu conreu necessita unes condicions climàtiques determinades: estius calorosos i secs, i tardors dolces però fresques amb hivern no excessivament rigorós que pot gelar aviat la planta. El cultiu del safrà és delicat, lent i necessita força mà d'obra, la qual cosa el fa un producte que necessita més dedicació que no pas el cereal. La recol·lecció del safrà es fa a la tardor, tot coincidint amb la verema. La cura que s'ha de tenir en la desmembració dels estams fa que sigui una feina prou apta per les dones. Cal replegar moltes flors de safrà perquè quedi una part de producte realitzable.

Però el safrà no s'utilitza només com a espècia en el condiment dels aliments, sobretot fou un producte conreat amb finalitats industrials ja que s'usa en la tineria dels teixits. Per un motiu i per l'altre fou un producte molt estimat i semblava que donava bons beneficis als cultivadors. Molts treballs d'àmbit general esmercen una especial atenció al conreu i al comerç del safrà.⁶⁴ El mateix Duran i Sanpere ens adverteix de la importància que havia adquirit a Cervera.

Segons indica Claude Carrere, Cervera va ser un dels principals mercats del safrà de Catalunya entre els segles XIV i XV, juntament amb Vilafranca del Penedès, Igualada, Santa Coloma de Queralt, Tàrraga i Balaguer. Cervera es trobava, a més, al bell mig de la ruta del safrà, que corria de Lleida (amb la proximitat d'un gran centre productor com era l'Aragó) a Barcelona.⁶⁵ La documentació conservada a Cervera sembla confirmar aquesta opinió, tot i que no hem trobat referències concloents. Duran i Sanpere parla d'unes disposicions municipals sobre l'arrendament dels drets de la vila en les vendes del bri de safrà.⁶⁶ No sabem si es referia a unes ordinacions extraordinàries —que nosaltres desconeixem— o bé a disposicions ordinàries i menudes del Consell. El mateix autor es fa ressò de l'existència sovintejada de safrà en els documents de les vendes de peces de terra.

64. Pot veure's per a una zona pipera a Cervera, Agustí ALTISENT: *Les granges de Poblet al segle XV. Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques catalanes* (Barcelona, 1972); J. SEGURA i VALLS, *Història de la vila de Santa Coloma de Queralt* ps. 124-127.

65. CARRERE, *Barcelona 1380-1462...*, vol. I p. 369.

66. DURAN, *Llibre...* p. 439.

D'altra banda, el jesuïta Pere Gil, pels volts del 1600 anunciava que: "Safrans se cullen en moltes parts de Catalunya, especialment en les viles i llocs del Pla d'Urgell i de Segarra i altres. Cullen-se en molta abundància i guany qui els planten i fan(...)".⁶⁷

El que sí és evident, és que molts habitants de Cervera feren safrà. Així ho demostra la lectura dels volums del Manifest que anotaven les propietats mobles i immobles de la majoria de veïns.⁶⁸ L'any 1379 el Consell insistia que tothom hauria de garantir amb jurament que pagava segons allò que realment tenia de safrà. Anteriorment, els paers ja havien anunciat que tothom havia de manifestar el safrà i la verema que tenia. Malgrat el jurament de no cometre frau en la declaració, per ordre del Consell quatre prohoms de confiança van triar dotze dies per estimar el safrà que els veïns de Cervera tenien pels termes a fi i efecte de contribuir al comú amb l'onzena part de la collita.⁶⁹

El safrà es produïa a Cervera, però també per la comarca, com assenyalava aquell jesuïta. El Consell havia obert negociacions per comprar safrà d'en Bernat Lambart i abans de tancar el tracte es desplaçava a Montcortés per examinar-lo.⁷⁰

Un altre veí de Cervera, Bernat Figuer, tenia safrà plantat dins el terme de Montapaó el 1393. El pavorde de lloc li requeria el pagament del delme en florins i no en diners.⁷¹

Tot i que el Consell acostumava a intervenir en molts assumptes, les referències al safrà ens fan pensar que el seu interès no era arbitrari. Una primera intervenció institucional data de 1337 i és d'origen reial: el monarca havia fet una crida ordenant que tothom fes bon safrà sense "grochs e sens tot encamarament".⁷² Pere III es va manifestar enèrgic en mesures contra el frau del producte. Només cal recordar les Corts de Perpinyà de 1351: "A tolre materia de falsar safrà ordenam e statuim, que qualsevolque de haver falsat era convençut,

67. DURAN, *Llibre...* p. 439.

68. Un sondeig al volum de Manifest de CC de 1369 revela que no només els pagesos s'havien plantat safrà, sinó que d'altres col·lectius socials també van decidir d'explotar aquesta planta tan rendible. L'any 1369 manifestaven tenir safrà un teixidor (41v); Ramon de Vilaplana, notari (46r); Pere Meià, mercader (47v); Pere Serra, guixer (49r); etc.

69. AHCC, Consells 1379, 33v; Claveria 1379, 91v, 105v.

70. AHCC, Claveria 1372, 21v.

71. AHCC, Consells 1393, 30v.

72. AHCC, Claveria 1337, 42r.

perda lo puny; ajustant, que safrà falsat en poder del falsador, o qualque altre trobat, en tota manera sie cremat.”⁷³

Per la seva banda, els paers elegeixen càrrecs per reconèixer el pes i la qualitat del safrà que es venia a la vila. Això ho feien, com a mínim, des de 1332. Aquests vigilants cobraven quatre diners dels venedors de Cervera per cada taulell que controlaven. Els venedors de safrà de fora de Cervera, en canvi, no havien de pagar res.⁷⁴ A més a més d'aquests guardians del pes i la qualitat, el Consell taxava un salari per aquells altres prohoms que anaven pels termes de la vila a estimar les propietats dels veïns.

Com en la resta de productes que eren objecte de mercadeig, el consell de la vila manifestava un viu interès per aquest tràfec. L'import de la Imposició del safrà era calculat en una onzena part de la collita; el mateix que la verema. El Consell no cobrava directament l'import de les imposicions, sinó que arrendava, a qui oferís un preu més alt, el cobrament de l'impost per un període determinat. Però a més a més de taxar-se l'onzè de la collita, que ja havia estat estimada o manifestada, el Consell també gravava la venda del brí de safrà. Duran ens explica que l'any 1353 “el venedor havia de pagar d'impost un diner per cada lliura de preu, mentre que al comprador li corresponia de pagar el doble”, tot i que després era remunerat amb una tercera part dels bans imposats als que feien frau en el producte.⁷⁵

Però aquesta política municipal, beneficiosa pel Consell si hom l'acceptava i el comerç rutllava, declinava forçosament quan els mercaders mostraven el desacord. Amb la vila veïna de Tàrrega com a mercat rival —competència per proximitat—, era menester buscar un equilibri entre els beneficis dels mercaders i els ingressos de la Paeria. Això no sempre era fàcil: el 1362 els mercaders de Cervera estaven queixosos perquè obtenien pocs beneficis. Per aquest motiu decidiren de vendre el safrà produït a la mateixa vila als mercats veïns de Tàrrega i Vilagrassa que gaudien d'ordinacions més suaus. Una conseqüència d'això era que l'arrendament de la Imposició del safrà perdia atractiu i ningú no volia comprar-la. Els paers es mostraven preocupats i intentaren d'evitar que els mercaders se n'anessin fora a vendre el safrà de Cervera.⁷⁶

73. *Constitucions y Altres Drets de Catalunya* (=CYADC) I, 9, 7, 1.

74. AHCC, Consells 1358, 49r.

75. DURAN, *Llibre...* 439.

76. AHCC, Consells 1362 (desembre 28), 10v.

Mercaderia valuosa com ara el safrà i subjecta a oscil·lacions en un preu que s'acostumava a decidir en el centre consumidor de Barcelona, el Consell va utilitzar-lo com a mitjà de finançament. Hem documentat uns casos on els paers compraven una quantitat de safrà amb la intenció de fer benefici amb la venda. Es comprava la planta com qui fa una inversió de capital.⁷⁷

El dinamisme del mercat safraner de Cervera continuava a mitjan segle xv, quan el 1430 els paers de la vila s'adreçaven als de Barcelona proposant l'adopció coordinada d'unes mesures que evitessin el frau en la qualitat del producte. A Cervera i a d'altres mercats importants hem vist que els guardians del pes ja existien des del començament del s. xiv. Ara s'elegiren dos mercaders de fiar i entesos perquè determinessin si un safrà objecte de queixa era fraudulent o no.⁷⁸

Després del que hem vist, podem concloure que, efectivament, el mercat del safrà de Cervera ja era important al segle xiv i ho era perquè la zona era una bona productora de la planta. El cultiu multitudinari de safrà entre els veïns, la intervenció interessada del Consell, la relació amb el Consell barceloní, la insistència que tothom revelés quan en tenia..., tot ens fa pensar que Cervera i la comarca era un important centre productor i exportador.

Atenent als ingressos del Consell en concepte d'imposicions, el safrà acostumava a ser el quart producte més rendible. Els productes que tenien un arrendament més alt eren el vi, la carn i el pes dels molins. Després d'aquests ja venia el safrà i amb quantitats força semblants al preu del blat. A diferència del vi que es pagava pel que s'entrava a la vila, amb el safrà no resta clar si la Imposició requeria només sobre el safrà que entrava a la vila per ser venut o bé també a les plantacions dels propis veïns, que, d'altra banda, ja s'havien vist obligats a manifestar-les i ser taxades.⁷⁹

77. AHCC, Claveria 1379, 72r.

78. CARRERE, *Barcelona 1380-1462...* I 376-377. També DURAN I SANPERE reproduceix les explicacions dels paers cerverins respecte als fraus i el producte del safrà de la vila (DURAN, *Llibre...* ps. 440-441).

79. DURAN I SANPERE sembla considerar que la collita dels veïns també havia de pagar Imposició, en una onzena part: "L'import de la Imposició del safrà era calculat l'onzè de la collita, tal com era avaluada la Imposició de la verema. El cobrament era encantat i concedit al mes dient" (DURAN, *Llibre...* p. 440). Però al mateix temps parla "de les disposicions municipals sobre l'arrendament dels drets de la vila en les vendes del bri de safrà" (DURAN, *Llibre...* p. 439). D'altra banda, nosaltres ens inclinem a pensar que la collita era taxada a part: recordem que quatre prohoms trigaren dotze dies per estimar el safrà que hom tenia pels termes a fi de pagar-ne

El valor de l'arrendament del safrà oscil·lava força d'un any a l'altre. L'any 1337 va ser quan es cotitzà més alt, amb 5.000 sous, i el 1380 es quan va caure més baix, a 1.600 sous.

Malgrat la queixa dels mercaders del safrà aquell any de 1362, molestos pel minso benefici que els reportava la venda, els anys 1360 i 1363 van ser dels que s'aconseguí més diners de l'arrendament. D'altra banda, és interessant de contrastar la tendència de la Imposició del safrà respecte a la tendència del blat.

De l'any 1355 fins a 1378 la Imposició del safrà sempre fou superior al valor de la del blat; a partir d'aquest moment les quantitats són semblants. Observem també que, o bé la producció o bé el preu del safrà van anar a la baixa de forma general. Les xifres més altes les trobem des del 1337 fins a 1376, i esporàdicament 1384. Va baixar el preu després, amb la minva corresponent de la Imposició? De les incursions que hem efectuat als volums del Manifest, es desprèn que les taxacions —i per tant el preu— del safrà van variar relativament poc. Però estem parlant de taxacions o estimes que també oscil·laren.

C. Carrere ha llençat una hipòtesi ben interessant⁸⁰ en què es qüestiona si la importància que va prendre el conreu del safrà no va ser a espatlles del conreu i la producció cerealística. Sembla clar que en general a Barcelona i força ciutats van estar molt sovint a l'aguait de l'arribada de forments. A Cervera mateix podem observar després les mesures inflexibles perquè no surti gra de la vila. Mentre que el tractament de la flor del safrà es feia dins l'àmbit domèstic i com a feina complementària, el conreu d'aquesta planta necessitava terres bones. No podia fer-se "a més a més" del blat. La terra bona, o era dedicada al cereal, o bé ho era al safrà. A aquest panorama afegim encara l'hegemonia preponderant de la vinya. Les conjuntures difícils aviat vulnerarien unes ciutats no prou autosuficients de blat, però riques, això sí, per la venda de safrans. La importància financera del safrà no hagués existit sense una bona entesa, exposa Carrere, entre "els mercaders explotadors i els productors rurals, i la prosperitat dels segons depenia, en part, de l'èxit dels primers (...) i àdhuc (la solidaritat) entre productors rurals i burgesia rendista".⁸¹ Però el blat que li mancava a Cervera, a diferència de Barcelona que l'emportava

l'onzè (AHCC, Claveria 1379, 105v). També se'ns diu que pel pagament de l'onzè es compti el que s'ha anunciat i després es calculi el que ha de pagar cada safraner (AHCC, Consells 1379, 37v).

80. CARRERE, *Barcelona 1380-1462...*, vol. 1, ps. 377-378.

81. CARRERE, *Barcelona 1380-1462...*, vol. 1, p. 377.

de Sicília, podia cobrir-se en un mercat intern que canalitzava els excedents —habitualment amb relativa facilitat— de la rodalia rural.

2.4. ALTRES CULTIUS

Hem cenyit el nostre breu comentari a tres productes que van tenir una incidència econòmica especial o rellevant.⁸² No hi ha cap dubte que Cervera deuria produir d'altres béns de la terra, però ja en proporcions molt menors i sense massa rellevància en l'activitat econòmica general. Una característica de les societats pre-industrials precisament és l'existència de certa diversitat de béns en una mateixa àrea, dins les limitacions climàtiques i geogràfiques. La resta de productes deuria explotar-se de forma marginal i a escala domèstica, però no destinats a l'exportació i al mercat més llunyà, com el safrà, ni tampoc prenent les proporcions del vi. Però el mercat local i la fira bé deurien estar nodrits i farcits de diversitat.⁸³

Com ja hem dit, els primers documents, a més de la vinya fan referència a l'existència d'horta.⁸⁴ I és ben lògic, tant per la necessitat de productes alimentaris, com per les facilitats que oferia la vall d'Ondara, amb aigua suficient —en un principi— i terreny pla. A més a més, l'urbanisme de la vila no era pas atapeït com foren les ciutats modernes. Tot sembla indicar-nos que les construccions estaven força espaiades, i més a la part del raval o Cap Corral. La zona corresponent al Carrer major, en canvi, permetia tenir horts a la part de darrera de cada casa. Els horts, per tant, deurien ser un element habitual del paisatge urbà dins i fora dels murs.⁸⁵

Molt esporàdicament trobem alguna menció de la fruita i dels arbres fruiters. El 1333, per exemple, el Consell es disposa a solucionar els robatoris de sarmoners, mallols i arbres fruiters.⁸⁶ En un altre

82. Per a una visió general però seriosa del tema, cal veure Slicher VAN BATH: *Historia Agraria de Europa occidental (500-1850)*, Barcelona, 1974.

83. Un panorama molt interessant i complet sobre els productes alimentaris i la producció agrícola, per bé que en el marc de Barcelona, el trobem a CARRERE, *Barcelona 1380-1462...*, vol. 1, ps. 318-377.

84. AHCC, Pergamins s/n; LP 1186 maig, 4r; TURULL, *Llibre de Privilegis* doc. 2. I encara els documents de les dues donacions a Sant Pere el Gros (AHCC, Pergamins, 1, 1072 juliol 26; Pergamins, 2, 1108 febrer 16).

85. El volum de Manifest de CC de 1369 conté moltes mencions a "orts". Però algunes revelen clarament que alguns horts estaven dins del nucli murallat: Ramon de Vilaplana en té un al carrer de Ramon Serra (46r; Antoni de Vilaplana té cases i hort en un carrer (46v); se cita un hort al carrer de les Verges (53v), etc...

86. AHCC, Consells 1332-1333, 50v.

moment, els paers es queixen que algunes persones que van a espigar i fer herba per terres on hi ha vinya, sota aquesta herba amaguen verema i també fruita, que entren clandestinament dins la vila.⁸⁷ A quina fruita es refereixen? Sembla ser que la fruita com a postre és un costum recent, el mateix postre en si ho és. És fàcil que es referissin a codonys, figues, ametlles, olives, magranes i fruits secs en general. Altrament no hem d'oblidar que la fruita cuïta era un ingredient usual de la cuina medieval.⁸⁸ Un desembre de 1378 el clavari anotava que havia caigut molta llenya dels ametllers, possiblement a causa de la nevada d'aquells dies.⁸⁹

Entre els cereals, a més del blat, hem pogut documentar el conreu d'altres varietats: avena, o civada, i ordi.⁹⁰ Són plantes herbàcies de la família de les gramínies i de cicle anual. L'ordi era un dels principals aliments del bestiar i producte bàsic en l'elaboració de cervesa que sobretot es produïa on no hi havia vi. Fins al segle XVIII el conreu de l'ordi havia estat tant o més important al del blat degut a la seva resistència a les secades i a la menor exigència de nitrogen. L'avena o civada, de la mateixa família, tot i tenir alguna utilitat en l'alimentació es conreava sovint pensant amb l'aliment del bestiar, ja que una baixa proporció de gluten impedeix que pugui pastar-se com el blat, tot i l'alta quantitat de lípids i proteïnes.

3. Els carnisers i la ramaderia

Tot sembla indicar que la inclusió de la carn en la dieta alimentícia dels medievals és un fet usual, i això tant en el món rural com en l'ur-

87. AHCC, Consells 1377, 34v.

88. La documentació medieval referent a l'alimentació posa de manifest sobretot la importància dels fruits secs (ametlles, pinyons, avellanes i nous) com a ingredients necessaris per a la "picada" usual en la cuina catalana. Aquesta informació ens ha arribat del *Regiment de Sanitat* d'Arnau de Vilanova (s. XIII); dels *Proverbis del Tronc Vegetal* de Ramon Llull (s. XIII); de *Com usar be de beure e menjar i Contes e saules* d'Eiximenis (s. XIV); del *Llibre de les dones* de Jaume Roig (s. XV); del *Llibre de Sent Sovi* (s. XIV), i en el *Llibre de doctrina per a ben servir de tallar y del Art del Coch* (s. XV). Pot veure's sobre el tema Josep LLADONOSA GIRO, *La cuina medieval catalana* (Barcelona, 1984), i Eliana THIBAUT I COMELADE: *La Cuina medieval a l'abast* (Barcelona, 1986). Sobre el tema, i en particular respecte de la condimentació, vegeu Josep GARCIA FORTUNY, "La condimentació a la Catalunya medieval. Aportacions per al seu estudi", dins de l'interessant volum miscel·lani *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*, ps. 51-70.

89. AHCC, Claveria 1378, 89v.

90. AHCC, Consells 1332-1333, 109v; 1372, 31r.

bà.⁹¹ Igual que amb d'altres aliments, el Consell de la vila mantenia una política activa que garantís l'abastiment continu de carn a un preu i d'una qualitat acceptable.⁹² Aquest fet confrontava molt sovint els interessos de la universitat amb els del col·lectiu de carnisers. El règim de l'assortiment de carn a les viles i ciutats catalanes no va ser a tot arreu el mateix. Mentre que a Cardona la carnisseria era del municipi i el Consell l'arrendava als carnisers que es nodrien de la carn que hi duïen els ramaders, a la Seu d'Urgell en canvi els carnisers tenien els seus propis ramats i els explotaven pel seu compte.⁹³ El cas de Cervera s'assembla al de la Seu, per bé que els carnisers també eren els propietaris dels ramats que assortien de carn la vila. Però el servei de la carnisseria era regulat pel municipi que negociava les condicions de la venda amb els carnisers.⁹⁴

D'una banda hauríem de destriar el consum de bestiar menut que en molts casos procedia del vituallament de la pròpia família. Era ben normal que les famílies pageses —la majoria d'una comunitat com la nostra— tinguessin també els animals que els facilitessin bona part de la carn que consumien. Però a part, trobem aquella carn de les bèsties "grosses" que estava totalment regulada pel municipi. Els paers atorgaven als carnisers un o més taulells per vendre la carn que escorxaven i tallaven; fixaven els preus de venda i tenien cura de la qualitat i de l'aspecte sanitari de la distribució.⁹⁵

L'oferta de carn era força variada. Amb motiu de la fixació de preus pel Consell, la primavera de 1332 trobem que hi havia moltó, vedella,

91. Louis STOUFF, *Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIV et XV siècles* (Paris-La Haye, 1970). Jean-Louis FLANDRIN, "Historia de la alimentació: por una ampliació de las perspectivas", *Manuscrits (Revista d'Història Moderna)*, 6 Barcelona, 1987, ps. 7-30. I més recentment pot veure's, com diem, l'obra col·lectiva amb introducció d'A. RIERA, *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Respecte de la carn i el peix, Josefa MUTGE I VIVES, "L'abastament de peix i carn a Barcelona, en el primer terç del segle XIV", *Alimentació i societat...*

92. El 1337 el municipi ja feia un advertiment als carnisers perquè no inflessin la carn, cosa que evidència l'ús d'aquella pràctica (AHCC, Claveria 1337, 34r).

93. Carme BATLLE, *La Seu d'Urgell medieval. La ciutat i els seus habitants* (Barcelona, 1985).

94. Sobre la ramaderia a Catalunya, el treball més recent i complet continua sent el de Prim BERTRAN ROIGE, "L'augment de la ramaderia", *Història de Catalunya* III ed. Salvat, Barcelona, 1985, ps. 167-175.

95. Vid. Prim BERTRAN ROIGE, "L'assortiment de carn a Cardona (1419-1425)", *Cardener* 3, Cardona, 1986, ps. 101-110. La regulació local de la venda de carn es reflecteix en les ordinacions municipals dels consells a la baixa edat mitjana. Alguns exemples de Valls, Balaguer, Sant Celoni, Solsona o La Seu, poden veure's a Francesch CARRERAS I CANDI, "Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVII)", *BRABLB* XI, Barcelona, 1923-1924, ps. 61, 137-138, 281, 289, 319-320; XII Barcelona, 1925-1926, ps. 376-380.

bou, porc fresc, carn salada, anyell i ovella, boc o crestat, cabra i cabrit. Però el Consell establia força divisions dins d'un mateix producte. El moltó, per exemple, podia ser primal o ja de tres dies; la cabra es trobava al costat del cabrit de llet, del que feia una lliura o més de pes, i del crestat; també el vedell es classificava entre el de llet i el que encara no havia tret dents; el porc es presentava fresc, en carn salada i primerenc (tosiç primal). Era tasca encomanada als paers que la vila estigués ben abastada de tots aquests productes.⁹⁶

Els consells de les ciutats no regulaven sols el preu, que canviava tres o quatre cops l'any, sinó que també tenien cura de la protecció de la producció. A final de 1362 havien prohibit de matar o prendre coloms i conills per qualsevol mitjà o enginy.⁹⁷ El mateix Alfons III, a les Corts de Montblanc, havia regulat la cacera d'animals per tot el regne.⁹⁸ A més de les perdus, també es prohibia matar ovelles per vendre-les si tenien més de dos anys i vendre anyells els pròxims deu anys. Hem de suposar que la mesura obeïa a un consum que posava en perill la producció dels anys vinents.

A nivell local, era el Consell, amb l'aprovació del batlle, qui tenia cura tant del preu com del pes de la carn:⁹⁹ va ser aquesta jurisdicció que els permetia de canviar el 1337 la capacitat de lliura de la carn, que passava de 32 unces a tenir-ne 36.¹⁰⁰

El paisatge agrari i també l'urbà estaven relativament condicionats per l'activitat ramadera. Els ramats i les bèsties més grosses ocasio-

96. Això no obstant, l'abastiment no deuria ser absolut ni continu per totes les carns. El novembre de 1379 el noble Hug de Cervelló precisava un quarter de bou —la carn més barata, per cert— o mig de vedella. Els paers, que es posaren a la seva disposició ràpidament, hagueren de comunicar-li la trista notícia que, segons els carnicers, no hi havia cap bou i sols un vedell que tenia un pastor i que era molt car. La conjuntura del comerç, el temps de la matança, etc. deuria fer que el proveïment fos més o menys fluid segons les èpoques (AHCC, Consells 1379, 42r). A Cardona, particularment, el Consell pretenia tenir la vila abastada com a mínim de moltó tot l'any, de crestó o de boc castrat entre l'abril i el juny, de bou els dissabtes d'abril a desembre i en un sol establiment, de porc tot l'hivern a partir del desembre, i d'ovella de setembre a novembre. (BERTRAN ROIGE "L'assortiment de carn a Cardona...", p. 105)

97. AHCC, Consells 1362, 11v.

98. "Dins deu anys ningú gose pendre, o matar perdus, sino ab aucells, de la festa es a saber de la Pascua de Resurrecció fins a la festa de Sant Miquel de setembre, no gose destruir los nius de perdus. E que ningú no gose penre coloms de altri ab ensas, cimbell, o filat, o en altra manera, sino ab aucells, e que contra los contrafaents sien imposats bans convinents, per aquells qui han acostumat imposar bans per los locs o termens" (CYADC I, 4, 4, 1.)

99. AHCC, Consells 1358, 42v.

100. Aquest canvi va motivar les queixes dels arrendadors de les impositions d'aquell any, que hagueren de ser indemnitzats amb 120 sous pel Consell (AHCC, Claveria 1337, 39v). Les 36 unces per lliura era el valor més comú; equival a uns 1.200 grams.

naren freqüents disputes entre els amos dels ramats i els propietaris de vinyes i conreus.

D'una banda sembla que de vegades les bèsties estiguessin a la vila. És així que s'autoritza els llauradors que condueixin fora els animals i els fixin en termes erms per no molestar ningú. A més a més, el Consell acorda i permet que tothom qui ho desitgi pugui tenir un parell d'anyells a casa seva, però que no els treguin a pasturar per la vila sinó en les propietats de cadascú.¹⁰¹ Se'n desprèn d'aquesta nota que l'autoabastiment familiar deuria ser força estés i pràctica comuna. Veurem que els llauradors, desocupats bona part de l'any, empraven el seu temps i cercaven una subsistència més ferma amb el bestiar a la vila. Però el més usual deuria ser tenir els ramats pel terme de Cervera. El 1372 els germans Moxó i Pere Castellet, carnissers tots, s'havien compromès a abastar la vila de carn. Ara demanaven al Consell que els permetés de tenir el bestiar per matar en bones pastures que tenien dins els alous que estaven al terme de la vila. La documentació no ens permet de conèixer quins eren els límits del terme de Cervera. Únicament l'emplaçament de les creus dites de terme poden suposar una ajuda per aproximar-nos al problema. El centre urbà edificat rebria, probablement, el nom de "cor" de la vila o vila.

Com hem indicat abans, l'activitat dels carnissers topava sovint amb d'altres interessos i col·lectius de la comunitat. A part de les contradiccions econòmiques amb els regidors, el Consell es fa ressò de contínues disputes entre els propietaris dels ramats i els pagesos. El bestiar dels primers entrava als horts i causava danys que augmentaven la tensió social quan els mitjans de subsistència no eren massa abundants.

Una de les ensopegades conegudes data del setembre de 1395 i és força interessant per calcular el rang social i polític d'aquells ramaders. Segons decidí el Consell, els ramats dels carnissers no podien penetrar ni a les vinyes ni a les eres dels ciutadans de la vila; altrament s'establí que el bestiar en qüestió fos perdut beneficiant-se el batlle amb 1/3 part, els paers d'una altra i igualment l'acusador. Els carnissers van oposar-se obertament a aquesta crida. Consideraven que el seu ofici ja estava prou regulat; reivindicaren seguir amb els bans acostumats i que els paers revoquessin la darrera crida. Els carnissers amenaçaven

101. "(...) volch e acorda lo Conseyll que tot hom qui vuylle tenir en son alberch anyell 1 o dos, que ho puxen fer ab que no.l aien pasturar de fora sino en lurs troces" (AHCC, Consells 1388, 29v).

amb deixar de tallar el dia següent, que era diumenge. Tractant-se com sembla d'un col·lectiu força influent i poderós, els paers no podien fer altra cosa que deliberar de nou l'acord i prendre una nova decisió, si s'esqueia. L'abastament de carn posat en qüestió i un enfrontament obert amb els carnisseres, les bèsties dels quals perjudicaven la vinya a plena collita, era el problema. Els paers diplomàtics com era costum, sancionaven

"que sien reconeguts los capitols que son entre la vila e los carnicers, e que aquells los sien servats segons que es acostumat e ab los bans acostumat; e lo batlle, si no es acostumat, que no.n haye deguna part(...)"

Es revocava així l'amenaça de prendre'ls el bestiar si aquest envaïa la vinya. Però els paers, per no aparentar ser vençuts i dissimular llur autoritat, afirmen: "que si els (els carnisseres) meten ni fan metre bestiars en vinyes ni (eres) dels prohombres de Cervera d'ací a xu dies miyant los mes de huhtubri(...)", se'ls aplicarà aquell ban vigent que reclamaven, però de forma íntegra i no se'ls farà miraments i "cortesies en los mitigaments com los son stats feyts fins al dia de huy."¹⁰²

Les ordinacions municipals, prou específiques, ja contemplaven el cas de la invasió del bestiar a les vinyes, però la seva aplicació sembla que s'havia relaxat. De tota manera ens dóna la impressió que els carnisseres eren un grup social important econòmicament, tot i que els seus beneficis es veien mediatitzats per les disposicions municipals. El batlle reial, a més, quedava exclòs —com era costum, diuen— dels beneficis dels bans imposats a carnisseres. Però aquesta fretura en controlar les bèsties només es manifestava mentre durava la verema, ja que es menciona mitjan d'octubre com a data de vigència estricta del precepte. Una vegada més, la vinya prenia relleu davant de qualsevol activitat. Però en aquest cas, l'activitat ramadera no sembla tan llunyana, en importància, a la vitícola. La vinya és essencial, però alhora es revoca una normativa nova que accentuava aquest predomini del vi enfront la ramaderia. No en va la Imposició del vi i de la carn s'alternaven el primer lloc en importància. Tampoc no era casualitat que els regidors insistissin, precisament, que calia manifestar tant el vi com el bestiar.¹⁰³

La Imposició de la carn era molt rendible pel Consell, i competia en quantia amb la del vi i la del pes dels molins. En canvi, una altra Imposició, la de les bèsties (que no tenia per objecte l'abast de carn),

102. AHCC, Consells 1395, 7r. Era el dia 6 de setembre, a plena verema.

103. AHCC, Consells 1377, 12r.

era la més baixa de totes les que s'arrendaven. Els ingressos per la carn havien arribat a suposar el 40% del total de les imposicions en el millor dels casos i la meitat d'aquest percentatge en les ocasions maldonades.¹⁰⁴ El pes d'aquesta Imposició és considerable quan pensem que eren 13 els productes que ingressaven per aquest concepte. Pel que fa al vi, al mateix temps que la carn arribava al límit, suposa no res menys que el 54,0% de les imposicions. En canvi, el seu moment baix era del 18%. La proporció mitjana de la carn era d'un 28,1% a un 34,0% el vi. Aquests dos productes sols ja abastaven gairebé 2/3 parts del que es recollia en concepte d'imposicions.¹⁰⁵

Si aquest tràfec de carn dins la vila reportava bons beneficis al Consell, també ho deuria fer pels que s'hi dedicaven. Carrere ha documentat casos que els fills dels carnisers esdevenien mercaders, tot aprofitant la llana dels ramats que compraven i amb el benefici de la venda als menestrals que treballaven el cuiro de les pells de les bèsties escorxades.¹⁰⁶ Nosaltres hem trobat algun cas que podria —de tractar-se dels mateixos individus— seguir el procediment invers. Un Jaume Moxó era mercader pel 1360 i el mateix antropònim consta com a carnisser dotze anys més tard.¹⁰⁷ A més, Jaume Moxó fou paer als volts de 1352 i un altre cop el 1361. El mateix ens passa amb Berenguer de Vergós fill d'en Nicolau, mercader el 1337 i carnisser per 1356. En tot cas, dels germans Moxó —Pere i Jaume—, i Pere Castellet, els tres carnisers, reconeixen tenir bones pastures en els alous que tenen pel terme de Cervera.¹⁰⁸

104. A Barcelona aquest percentatge va arribar a 36'19%, segons J. BROUSSOLLE. Vid. també CARRERE, *Barcelona 1380-1462...*, vol. I, p. 321, nota 13.

105. VI (indiquem l'any, la quantitat absoluta en sous barcelonesos provinent d'aquesta imposició i el percentatge respecte del total de les imposicions): 1363: 14.210; 1372: 29.817, 40'9%; 1373: 14.989, 27'8%; 1376: 24.540, 41'8%; 1378: 9.200, 22'2%; 1379: 7.600, 18'5%; 1380: 21.000, 37'3%; 1381: 14.240, 30'5%; 1383: 15.433, 29'5%; 1384: 30.000, 36,6%; 1385: 20.000, 54%; 1389: 23.000, 35'5%. Mitjana total: 34%. CARN (indiquem l'any, la quantitat absoluta en sous barcelonesos provinent d'aquesta imposició i el percentatge respecte del total de les imposicions): 1363: 14.133; 1372: 14.800, 20'3%; 1373: 14.769, 27'4%; 1376: 14.025, 23'9%; 1378: 12.920, 31'2%; 1379: 13.100, 31'9%; 1380: 14.000, 24'9%; 1381: 12.940, 27'7%; 1383: 15.735, 30'1%; 1384: 19.000, 40'5%; 1385: 15.000, 40'5%; 1389: 18.500, 28'5%. Mitjana total: 28'1%.

106. BROUSSOLLE, "Les Impositions..." i CARRERE, *Barcelona 1370-1462* vol. I, p. 322.

107. Respecte a la importància social dels carnisers, que nosaltres no hem pogut precisar, vegeu Carme BATLLE i Lluïsa RAMOS, "Contribució a la història dels oficis de Barcelona: els carnisers del segle XIII" a *Quaderns d'Estudis Medievals* 1, Barcelona, 1981, ps. 310-317, i també Carme BATLLE i Katia KLIEMANN, "Contribució a la història dels oficis a La Seu d'Urgell: Els carnisers (1250-1350)" a *Urgellia* 5, La Seu, 1982, ps. 221-280.

108. AHCC, Consells 1372, 20v.

Les dissensions entre carnisseres i Paeria són constants. Al Consell l'anima la sola idea que la vila estigui sempre abastada de carn. Vetllarà el preu, el pes i la qualitat. Els carnisseres volen un tracte que els permeti augmentar els beneficis per diferents mitjans.

Un intent dels carnisseres era vendre carn a d'altres viles faltades. Fins i tot hi havia la possibilitat de vendre carn a Lleida en perjudici de la pròpia vila. Tot depenia si les ofertes locals esdevenien millors. Un diner més per lliura de pes era suficient per dissuadir-los. La llei del mercat ja influïa els preus, tot i la intervenció política.

Una de les primeres reivindicacions dels carnisseres era la formació de companyies importants. El 1358 sembla ser que ja estava permès l'associació de 2 o 3 carnisseres en una sola taula. Però els carnisseres reclamaven la companyia de varies taules, la qual cosa suposava una tendència cap al monopoli. Emparant-se amb un privilegi passat que desconexem, també es pretenia de tenir definitivament el bestiar dins els termes, extrem que ja hem comentat. No sembla que els regidors fossin massa proclives a les reivindicacions d'aquest moment. Amb el suport del batlle, les grans companyies continuaren prohibides i el bestiar podria estar pels termes sols de forma circumstancial.¹⁰⁹

L'any 1362 els clams dels carnisseres es repeteixen. Desitgen un nou augment del seu benefici i també negocien la quantitat de moltons que podia replegar cada taulell. La inflexibilitat de les autoritats —responent que si no estan d'acord ja en buscaran d'altres— contrasta amb els resultats de la negociació. Finalment, s'atenen algunes peticions i els carnisseres podran tenir 20 moltons (per taulell suposem) com era costum i no 10 com pretenien els paers.¹¹⁰ Dotze anys després sembla ser que les unitats per taulell baixaven a set.

Malgrat els intents del Consell, es reconeix que la vila no sempre té prou carn: el 1372 falta moltó i no es troben carnisseres sinó dos; el 1373 es pensa ja en cercar carnisseres per l'any vinent; el 1378, i per discordàncies amb els que hi ha, n'han de buscar a fora; el 1388 ja es planifica i es parla de qui tallaria carn l'any següent, quan encara falten 10 mesos.¹¹¹

Els consellers davant les consultes dels paers, defugen buscar solucions i només repeteixen que la vila estigui ben abastada de bones

109. AHCC, Consells 1358, 22v, 42r.

110. AHCC, Consells 1362, 17v, 19v.

111. AHCC, Consells 1372, 15v, 24r; 1373, 14v; 1378, 63r.

carns. La feina recau, una vegada més, en els paers. Molt sovint les dissensions, a cops irreconciliables, provenen del desacord del preu al qual s'ha de tallar. Les possibilitats de trobar més carnisers amb qui posar-se d'acord a Cervera deurien ser limitades. La Paeria es posa en contacte amb gent de Vilagrassa, Bellpuig, Bollidor, Tàrrega, Tamarit de Llitera. Finalment, el 1378 un sol home de l'última localitat s'oferia a fer-se càrrec de la carnisseria de la vila.¹¹²

Pel que fa als preus de la carn, fixats pel municipi, eren poc variables. La informació més completa la tenim de 1332-1333. El preu, més polític que no econòmic, d'aquest producte estava mediatitzat, però també era susceptible als canvis del mercat, ja que els carnisers —i ho hem vist repetidament— negociaven molt sovint el preu de la venda al públic i la seva comissió. El Consell volia mantenir el preu tot i que als carnisers el bestiar els pogués costar més car. D'aquí venien bastants dels conflictes. Però ens reservem l'anàlisi dels preus dins un marc cronològic més ampli pel capítol respectiu.

4. Conclusions

Les primeres referències d'interès pel que fa a l'activitat econòmica de Cervera són del segle XII. El 1136 i 1186 es fa esment a les mesures que s'utilitzaven al mercat de Cervera, amb la qual cosa sembla entendre's que a la vila ja s'hi celebrava una reunió comercial certament interessant durant aquells primers anys, i que les mesures que s'utilitzaven al mercat eren un punt de referència. Quan tot just feia cent anys que els primers colonitzadors havien arribat a aquell lloc, Cervera ja esdevenia un centre regional d'intercanvi mercantil. L'excedent de la rodalia més rural tenia així una incipient via per canalitzar la seva producció i intercanviar-la amb d'altres productes. Aquest primer mercat que ultrapassava el caràcter estrictament local, va ser potenciat directament i indirecta pels comtes-reis catalans fins que més endavant va prendre volada pròpia.

La dinamització econòmica de la vila va anar acompanyada per un progressiu canvi en l'estatut jurídic dels seus pobladors. Ramon de Cervera primer (1197), i Pere el Catòlic després (1209), enfranquien aquells habitants d'alguns dels mals usos vigents fins aleshores. En

112. AHCC, Claveria 1378, 65r.

termes generals la vila de final del segle XIII ja deuria ser un centre relativament important: el 1294 s'aconseguia un privilegi de protecció del mercat i des de 1307 els veïns de Cervera rebien unes franqueses sense precedents per a mercadejar per totes les viles i ciutats del Principat.

L'activitat econòmica de la vila, tot i el seu caràcter urbà, es deuria centrar en la producció agrícola. En aquest sentit l'aigua era un bé necessari i escàs en aquestes contrades que va merèixer una atenció especial. L'aprofitament de l'aigua a partir dels torrents de la comarca va ser motiu de conflictes que tenim documentats des de començaments del segle XIV. En successives ocasions es van contraposar els interessos directes de Cervera i de les comunitats de l'entorn (Pallerols, Sant Antolí, Montpaó, Rubinat, Timor i Sant Pere dels Arquells) per l'ús d'una aigua que era regalia dels comtes de Barcelona. Els molins fariners, els molins drapers, la tineria, els horts, i l'ús domèstic, eren motius suficients perquè es fes necessària la intervenció reial per solventar un conflicte entre Cervera i el seu entorn rural. D'altra banda, els intents repetits d'explorar les fonts dels voltants de Cervera manifesten la carestia crònica d'aigua que va patir la comunitat.

Pel que fa a l'explotació agrícola, tot sembla indicar que va predominar, i amb diferència, el cultiu del raïm. Aquesta és la impressió que es treu ja de les poques referències documentals dels segles XI i XII. La major abundància de documentació posterior confirmarà totalment aquella primera imatge. El Consell es va mostrar totalment compromès respecte a la producció vitícola de la vila: elecció de vinyògols, organització i limitació del temps de verema, i diversa reglamentació a fi i efecte de garantir mà d'obra suficient, seguretat viària i urbana, i entreteniments pels forasters. Però sobretot el govern municipal va mantenir una política econòmica totalment proteccionista. Només quan la producció local s'havia exhaurit, i en casos extraordinaris de carestia, s'autoritzava la venda i introducció de vi de pobles de la rodalia. La producció vitícola anava tota destinada al consum en el mercat local o comarcal.

La producció de cereal no va merèixer en absolut tanta atenció, ni per part del rei ni tampoc del mateix municipi. Tot ens fa pensar que mai no va arribar a ser —i ens referim al nucli urbà estricte de Cervera, no a la rodalia més pròxima— el conreu principal. És significatiu que la documentació es refereixi sobretot a l'assortiment de gra, i no a la seva producció i venda. És possible que l'assortiment de blat s'efectués a partir de la producció dels pobles de l'entorn a

través del mercat organitzat, però els registres d'imposicions no delaten nivells massa alts en el concepte del blat per a moldre.

En canvi el conreu de safrà va prendre una considerable importància. Qui més qui menys, molta gent, representants de sectors socials ben diferents, tenien plantacions de safrà. L'atenció que hi dedicà el Consell, la quantitat de productors documentats, l'elevat valor de la Imposició d'aquest producte, i la desproporció entre producció local i necessitats de consum, ens fa pensar que Cervera i la Segarra podria haver estat un important mercat safraner de caràcter regional. La hipòtesi que el rendible conreu de safrà va prendre el lloc al conreu de cereal, fent considerablement vulnerable aquella estructura del camp, s'ha de tenir en compte en circumstàncies de carestia de gra. L'equilibri entre un centre urbà i la seva rodalia rural a través d'un mercat regional és l'element que pot corregir aquella estructura viciada.

Altres conreus van ser totalment secundaris però no inexistents. Ultra l'abundància d'horts dedicats a l'autoconsum familiar característics en aquestes societats pre-industrials, també hi ha senyals de producció d'ametlla i altres fruits (possiblement codony, oliva, figues,...).

La producció ramadera, o en tot cas l'assortiment de carn, va ser una altra constant en les preocupacions del Consell. La institució municipal, no només va intentar garantir l'assortiment, sinó que va intervenir directament en aspectes importants de la ramaderia: el control de preus i de qualitat, evitar la formació d'"oligopolis" (que de fet eren gairebé monopolis) de ramaders, i la protecció de la producció local. Les notícies que coneixem indiquen que la producció local era insuficient i que de vegades el municipi depenia, per a l'aprovisionament, de ramaders/mercadors de fora de Cervera. Aquests ramaders, que deuriem ser un grup social relativament potent, van tenir friccions contínues amb els pagesos i propietaris d'horts que se sentien perjudicats per les destrosses dels ramats, i també amb el Consell respecte als preus de la carn i les agrupacions circumstancials dels ramaders.